

איסור חל על איסור^א

איסור חל על איסור: כגון נבלה, משנתנבלה נאסר באכילה משום איסור נבלה (איסור ראשון), כשמגיע יום הכפורים^ב, שייך עוד איסור, איסור אכילה ביום הכיפורים (איסור שני).

האיסור שני תלוי ועומד: אפילו במקום שאין האיסור השני חל, מכל מקום 'מיתלא תלי וקאי'¹. לכן, אם פקע האיסור הראשון, חל האיסור השני². כגון, אשה משנשאת, נאסרה משום אשת איש, נשא אחר את בתה, אפילו אם האשה לא נאסרה על המקדש באיסור חמותו (אם אין איסור חל על איסור, משום שהיא כבר היתה אסורה עליו משום אשת איש), אם נתגרשה או נתלאמנה מבעלה (שבזה פקע ממנה איסור אשת איש), יחול עליה איסור חמותו³.

כעין זה מצינו שאף על פי ש'אין שבועה חלה על שבועה', מכל מקום, אם פקעה השבועה הראשונה, חלה השנייה³.

נפקא מינה אם האיסור השני חל:

- אם על שני האיסורים חייבים עליהם מלקות: אם אין איסור חל על איסור, לוקה רק על איסור הראשון¹. ואם איסור חל על איסור, לוקה גם על איסור השני (אם העדים התרו בו על שני האיסורים)⁴.
- אם עבר על האיסור: אם אין איסור חל על איסור, חייב כפרה רק על איסור הראשון. ואם איסור חל על איסור, נענש על שתי העבירות, ובשוגג חייב קרבן על שתיהם, וחייב לעשות תשובה על שתי העבירות⁵.
- חולה ביום הכפורים, יש להאכיל לו הקל הקל תחילה (האיסור היותר קל)⁶. אם אין איסור חל על איסור, אין נפקא מינה בין חתיכה שיש עליה איסור אחד או שני איסורים. ואם איסור חל על איסור, יאכיל החתיכה שיש עליה רק איסור אחד⁷.

יש אומרים⁸ שאפילו אם אין איסור על חל איסור, האיסור השני עדיין חל לענין אם העברין מת, קוברים אותו אצל רשעים אחרים כמוהו שעברו שני איסורים⁹.

^א ענין איסור חל על איסור הוזכר בבבלי וברמב"ם, אבל לא מצינו שהוזכר בירושלמי, בטור או בשולחן ערוך.
^ב תוס' (תוס' חולין לו. ד"ה השתא) כתבו שגם כשנתנבלה ביום הכיפורים, הוי איסור על איסור, איסור יום הכיפורים על איסור שאינה זבוחה שהיה עליה מחיים.

^ג כששני אחים קידשו שתי אחיות, כשהאח הראשון קידש הראשונה, נאסרה על האח השני משום איסור אשת אחיו, כשאח השני קידש אחותה, אין האחות הראשונה נאסרת עליו משום איסור אחות אשתו, משום שהיא כבר אסורה עליו משום אשת אחיו (לרבי שמעון שאין איסור כולל חל על איסור). כשמת האח הראשון (בלי בנים), יש הוה אמינא שהאיסור של אחות אשתו, אינו חל, ותתייבם כיון שפקע איסור אשת אח. ולמסקנא לא הותר איסור אשת אח, משום שסוף סוף אינו יכול לייבם האשה (משום איסור אחות אשתו, שתלוי ועומד), וממילא איסור אשת אח לא פקע. (וגם צרתה אסורה משום צרת אשת אח, ולא משום צרת אחות אשה) (רב אשי בבלי יבמות לב. לפי רש"י שם ד"ה מיתלא, תוס' שם ד"ה לא פקע, יבמות יג: ד"ה דלא).

^ד אם העדים התרו בו משום האיסור השני, ולא התרו בו משום האיסור הראשון, פטור מעונש לגמרי [בידי אדם], משום שהאיסור השני לא חל כלל לענין עונש (תוס' יבמות לב: ד"ה ותו, ערוך השלחן יו"ד כט ג).

ויש חולקים, ע"י בחידושי מהרי"ט (קידושין עח.), ובשער המלך (הל' איסורי ביאה יז ח) דחה סברתו.

^ה בגמ' (יבמות לב.) רבי שמעון סבר אין איסור חל על איסור, ולא חל אותו העבירה כלל, וגם אין לקוברו אצל רשע שעשה ב' עבירות יחד, ורבי יוסי חולק וסבר אף על פי שלא חל האיסור, ובשוגג אין צריך כפרת קרבן, ובמזיד אין נענש עליה בידי אדם, מכל מקום העובר במזיד איסור שיש עליו ב' איסורים על תנאי, קוברים אותו בין רשעים כמותו שעבר שתי עבירות.

וע"י דרכי תשובה (יו"ד כט ז), וי"א שאפילו אם אין איסור חל על איסור, האיסור שני חל לענין זה שצריך לשוב עליה (ר' ליב ליפשיץ אב"ד ווישניצא עטרת זקנים כלל 'אין איסור חל על איסור' עמ' צ בשם המפרשים וספרי מוסר).

^ו ר' שלמה איגר (ספר העיקרים 'עיקר אין איסור חל על איסור' אשכול ג).

אבל י"א שאפילו אם אין איסור חל על איסור, האיסור השני חל על האיסור הראשון לגבי להאכילו הקל תחילה (שו"ת בית הלוי א מד בדעת התוס' יבמות לב: ד"ה בין, שו"ת אבני מילואים יב בדעת הפרי מגדים או"ח פתיחה להל' פסח ח א סוף טז).

^ז יש מפרשים משום שהאיסור השני חל קצת לגבי איסור לכתחילה, אף על פי שלא חל לגבי עונש (משמעות התוס' יבמות לב: ד"ה בין לפי שו"ת בית הלוי א מד, פרי מגדים או"ח פתיחה להל' פסח ח א סוף טז). אמנם בפרי מגדים (שם) דייק מהש"ך (יו"ד רלח ה) שמשמע מדבריו שאין בו תרי איסורין כלל, וסיים בצ"ע לדינא.

ויש מפרשים שהאיסור שני לא חל כלל, אף לענין איסור לכתחילה (משמעות תוס' חולין צ. ד"ה קדשים לפי שו"ת בית הלוי א מד, משמעות רמב"ם פיה"מ כריתות ג ד לפי קובץ הערות יבמות ל ז), מכל מקום נחשב כרשע גמור (עין קובץ הערות יבמות ל ח, אבי עזרי הלי' שבועות ה טז).

באיזה איסורים אומרים איסור חל על איסור

הגדרה	דוגמה	חכמים, רבי יהודה, רבי	רבי מאיר (וכן הלכה)	רבי יוסי	רבי שמעון
איסור בבת אחת	שני האיסורים באים באותו הזמן	קידש אשה פנויה: לבנו יש כאן שני איסורים בבת אחת , איסור אשת אביו , ואיסור אשת איש	הכל מודים ¹ ששני האיסורים חלים		
איסור מוסיף ²	איסור השני מוסיף איסור בחפץ לאנשים שהיו מותרים בו	אשת איש שפירסה נדה: איסור נדה נחשב איסור מוסיף לגבי איסור אשת איש , משום שבאיסור נדה נאסרה אף לבעלה	חל ³	חל ⁴	אינו חל ⁴
איסור כולל ⁵	איסור השני כולל עוד חפצים שהיו מותרים	נבילה ביום הכפורים: איסור אכילה ביום הכפורים נחשב איסור כולל לגבי איסור נבלה , משום שאיסור אכילה ביום הכפורים כולל גם שאר מאכלים	חל ⁶	מחלוקת ⁷	אינו חל ⁸
איסור חמור	איסור שני חמור יותר מאיסור הראשון		חל ⁹		אינו חל ¹⁰ בלשון הבבלי, שיטה זו נקראת: 'אין איסור חל על איסור'
איסור סתם	איסור השני אינו חל בבת אחת, ולא מוסיף, ולא כולל, ולא חמור מאיסור הראשון	אחות כהן גדול (פנויה), ואחר כך נתקדשה ונתאלמנה, האיסור אלמנה לכהן גדול נחשב כאיסור סתם לגבי האיסור אחותו ¹⁰	הכל מודים שהאיסור השני לא חל ¹¹		

איסור אלמנה לכהן גדול נחשב כאיסור סתם לגבי איסור אחותו:

שאין כאן איסור בבת אחת, משום שאיסור אחותו חל כשנולדה (או נעשית בת ג' שנים ויום אחד), ואיסור

- א** שני איסורים, אחד חמור ואחד קל, בשיטת רבי שמעון מחלוקת אם שניהם חלים, או רק האיסור החמור חל (יבמות לג., עיין תוד"ה באיסור). אמנם במסקנת הגמ' (יבמות לג.) איתותב מ"ד שס"ל שלא חל.
- ב** באיסורי ביאה, האשה תמיד נחשבת ה'חפץ' לגבי דין איסור מוסיף ואיסור כולל (שו"ת רמ"ע מפאנו ככג, שו"ת נודע ביהודה תניינא או"ח קכ, חזון איש אה"ע קלד חידושים ליבמות לב.).
- ג** לשיטה שאיסור מוסיף חל על איסור, אפילו אם האיסור שניתוסף לאחרים אינו מאותו שם איסור, עדיין חל. כגון, אב שבנו קידש את בת בתו (שהיא בת-אחותו של בנו, שמותרת לבנו), אף על פי שהיתה ערוה לו משום בת בתו, נאסרה עליו גם משום כלתו, משום שעל ידי קידושי בנו נוסף עליה איסור **אשת אח** לשאר בניו, נוסף גם עליו איסור כלתו, ואף על פי שאיסור אשת אח ואיסור כלתו הם שני שמות, מכל מקום עדיין נקרא איסור מוסיף, {ואפשר דרך כששייך לומר שהם משם אחת, שכולן שם 'קורבה' הם} (ר"י תוס' יבמות לב.: ד"ה איסור, משמעות תוס' ישנים כריתות יד.: ד"ה מיגו).
- ד** רבי אבהו (בבלי יבמות לב.), רבי יוחנן (כריתות יד.), וע"י בתוס' (שם ד"ה אלא).
- ו** וי"א שלרבי יוסי איסור מוסיף חל רק אם הוא יותר חמור (ע"י בתוס' ישנים כריתות יד.: ד"ה מודה, תוס' יבמות לב.: ד"ה ותו, קידושין עז.: ד"ה פרת).
- ה** אם האיסור שחל על החפצים האחרים הוא אינו מאותו שם האיסור שחל על החפץ שאסור מאיסור הראשון, יש מחלוקת (רבי חייא ורבי אבהו) אם האיסור השני חל (תוס' יבמות לב.: ד"ה איסור, ועיי"ש ברמב"ן).
- ו** חפץ שהיה אסור מדרבנן מצד האיסור הראשון, ועכשיו אם חל האיסור שני יהיה אסור מדאורייתא, יש להסתפק אם זה נקרא איסור כולל (ר' ליב ליפשיץ אב"ד ווישניצא בעטרת זקנים כלל 'אין איסור חל על איסור').
- ז** עיי"ש, כמה דוגמאות לזה גבי הדין 'אין שבועה חלה על שבועה' (שם).
- ח** סתם משנה (כריתות ג ד לפי הגמרא יד., יבמות ג י לפי הבבלי לד.).
- ט** רמב"ם (הלי' איסורי ביאה יז ח-ט, הלי' מאכלות אסורות ח ו, יד יח, הלי' מעשה הקרבנות יא ט, הלי' שגגות ד א), ים של שלמה (יבמות ג טז), ערוך השלחן (אה"ע ו ה), ערוך השלחן העתיד (הלי' שגגות ריא א, יא, טז).
- י** שיטת רבי יוסי הגלילי, איסור שני חל, רק אם האיסור כולל וחמור (משנה זבחים יג ב לפי רבא חולין קא.).
- יא** רבי מאיר (סתם משנה כריתות ג ד לפי הבבלי כריתות יד.), רבי יוסי הגלילי (משמעות חולין קא.) {שרק באיסור כולל וחמור חל, אבל חמור לחוד בלא כולל משמע דלא חל}, רבי יוסי (ברייטא בבלי יבמות לב., כריתות יד.) {אשת איש ונעשית חמותו החמורה, נידון בזיקה הראשונה, אשת איש הקלה}, ורבי שמעון (ברייטא בבלי קידושין עז.: כריתות כג., שבועות כד., פסחים לו., נזיר ד., משמעות ברייתא בבלי יבמות לב., תוספתא יבמות ה ה לפי הבבלי שם.) {אמנם רבי יהודה (חולין ק:) סבר איסור חמור דגיד הנשה שנהוג לדידיה לפני מתן תורה, חל על איסור טומאה דלא נהוג רק מזמן מתן תורה. ולכאורה הוא דעת יחיד, אמנם קצת משמע מהגמ' דחכמים שלו, לא פליגי עליה בזה. וע"י תוס' (כריתות יד.: ד"ה נשאת) מתירוף ב' משמע דלרבי מאיר איסור חמור חל על איסור קל. עיין ערוך השולחן העתיד (ריב ב) שמשמע שסבר למעשה כתוס', וטעמא דמוסיף וכולל שחל, היינו משום שהם חמורים. אמנם דבריו תמוהים}. רמב"ם (הלי' איסורי ביאה יז ח-ט, הלי' מאכלות אסורות ח ו, יד יח, הלי' מעשה הקרבנות יא ט).
- יב** בדעת רבי שמעון יש ברייתות חלוקות אם בקדשים איסור חמור חל על איסור קל (כריתות כג.).
- יג** כגון אם איסור אכילה בטומאת הגוף (או מעילה, או פיגול), חלים על מה שכבר אסור מחמת חקב (שם).
- יד** וע"י בערוך לנר (שם) שכל האיסורים שחלים על איסור חקב, הם רק מצד איסור כולל או איסור מוסיף, ואין ענייני קדשים יוצאים מן הכללים שנאמרו באיסורים אחרים.

אלמנה לכהן גדול חל רק אחר שנתקדשה ומת בעלה.

ולא איסור **מוסיף**, משום שהאיסור אלמנה על ידי מיתת בעלה שייך רק באותה אשה, ולא בנשים אחרות.

ולא איסור **כולל**, משום שהאיסור אלמנה שייך רק לכהן גדול, ולא כולל בזה איסור על אנשים אחרים.

ולא איסור **חמור**, משום שאיסור אלמנה לכהן גדול, אינו אלא בלאו, ואחותו בכרת החמור מלאו.

{ואע"פ ששייך כאן איסור כולל, אם היה לבעלה כשמת עוד נשים חוץ ממנה, שנעשו אלמנות בשעת מיתתו, והן נאסרו לכהן גדול. ושייך גם איסור מוסיף, אם יש בעולם כהן גדול שעבר, וכהן משוח מלחמה¹². מ"מ איסור כולל ואיסור מוסיף שייך רק אם **במציאות** יש אנשים או נשים אחרים שנאסרו. אבל אינו נקרא איסור כולל או איסור מוסיף אם רק **בכח** שייך שהאיסור יחול על אחרים^ט }.

עוד דוגמאות לאיסור סתם (שהכל מודים שאין איסור חל על איסור):

- בהמה טמאה (כגון חזיר), האסור באכילה, שנתנבלה¹³. אין איסור נבילה חל על איסור בהמה טמאה^י.
- גרושה, שאסורה לכל הכהנים, ונתקדשה ונתאלמנה¹⁴. אין האיסור אלמנה לכהן גדול חל על האיסור גרושה לכהן^{יא}.
- זונה^{יב}, שאסורה לכהן, שנעשית חללה^{יג}, או גרושה, או אלמנה¹⁵. אין האיסור חללה או גרושה לכהן, או איסור אלמנה לכהן גדול, חלים על האיסור זונה לכהן.

^ט ולפי זה, האוקימתא של הבבלי (**קידושין עז :**) הוא, שבמציאות לא היתה לבעלה עוד אשה כשמת, ולא היה כהן גדול שעבר או כהן משוח מלחמה שייאסר באלמנה זו (**עיי' בערוך השלחן העתיד הל' שגגות ריא טו**).

^י לפי לוי (**מעילה טז**). אף שאומרים שבאיסור סתם, אין האיסור השני חל, מכל מקום כאן איסור נבילה חל על איסור בהמה טמאה, משום גזירת הכתוב (**תוס' מעילה טו : ד"ה אמר רב**). ובגמ' שם (**מעילה טז**). אמרין אליבא דרב אסי, דיש תנא דס"ל איסור נבלה חל על איסור גמל אע"פ שאסור משום שהיא טמאה, דס"ל איסור חל על איסור.

^{יא} גרושה שנעשית זונה, עיי' בערוך השלחן (**אה"ע ו ה**).

^{יב} אשה שנבעלה מערוה שחייבין כרת, או מגוי ועבד.

^{יג} אשה שנבעלה לחלל בהיתר, או לכהן באיסור.

איסור בבת אחת:

שני האיסורים חלים בבת אחת, שאין סברא לומר שאחד מהם יחול ואחד לא יחול (שאין סברא לחלק ביניהם). ואין סברא ששניהם אינם חלים, משום שאם כן יהיה מותר¹.

בשני איסורים בבת אחת אין אומרים ש'כל שאינו בזה אחר זה, אינו בבת אחת': המקדש אשה ובתה בבת אחת, שתיהן אינן מקודשות², משום ש'כל שאינו בזה אחר זה, אינו בבת אחת'³. ומה שאין אומרים כן בשני איסורים, שכמו שאם באו לחול בזה אחר זה, אין איסור חל על איסור, הוא הדין אם באו לחול בבת אחת, שלא יהיו חלים, הטעם הוא⁴ **שדוקא במה שאדם אוסר בפיו** אומרים 'כל שאינו בזה אחר זה, אינו בבת אחת', אבל **דבר שהתורה אסרה, שני האיסורים חלים בבת אחת** {שהאיסור שהתורה אסרה הוא מציאות איסור, ואי אפשר לומר שהוא היתר, מה שאין כן באיסור חדש שאדם מחדש האיסור, יש לומר שאין כאן איסור כלל}.

דוגמאות של איסורים שחלים בבת אחת

זמן שהאיסורים חלים	האיסורים			
זמן התלישה ⁵	טריפה	אבר מן החי	התולש אבר מבהמה חיה, וטרפה בזה ⁵	איסורי אכילה
זמן הקידושין	איסורי ערוה לקרובי המקדש ⁶	אשת איש	אשה פנויה שנתקדשה ⁶	איסורי עריות
שעת לידתה ⁸ או כשהגיעה גיל ג' שנים ⁷	בת אשתו	בתו	איש שנולד לו בת מאשתו ⁷	
	אחותו	בתו	איש שבא על אמו והולידה ממנו בת ⁹	
שקיעת החמה של י' תשרי ¹⁰	מלאכה בשבת	מלאכה ביום הכפורים	יום הכפורים ¹⁰ שחל להיות בשבת ¹⁰	איסורי פעולה
בשעה שנעשה גדול	מלאכה בשבת	שחיטת זר במקדש	קטן שאינו כהן, שנעשה גדול בשבת ¹¹	
זמן השחיטה	עבודה זרה	מלאכה בשבת	שחוטין חוץ	
בחרישה	זורע כלאי זרעים	עובד בקדשים	חורש בכלאי בהמה	
	מלאכה ביום טוב	זורע בשמיטה ¹²	זורע כלאי הכרם	
	טומאת נזיר	טומאת כהן		

{ ויש לברר בכל מקום שאמרו 'לעבור עליו בשני לאוין'¹⁴, אם שני האיסורים חלים בבת אחת, שאם אינם בבת אחת, היה לנו ללמוד מהם שאיסור חל על איסור. וביבמות¹⁵ 'לעבור עליה בשלשה לאוין', שחל איסור קל של 'לא יגלה כנף שראוי לאביו' שהוא איסור לא תעשה, וחל בבת אחת עם איסור יבמה לשוק, על איסור דודתו שהוא בכרת וחטאת. ומה שאיסור יבמה לשוק חל על דודתו, הוא מטעם דהוי איסור מוסיף, שיבמה לשוק אסורה לכל העולם, וממילא חל גם על איסור דודתו, אפילו שהוא קל מדודתו, אבל לא יגלה הוי קל על חמור, וגם אינו לא מוסיף ולא כולל על איסור דודתו }.

^א היינו כרבי יוחנן (חולין קג.) דהלכה כמותו לגבי ריש לקיש, לפי מה שפירש רבא דבריו, שסבר בהמה בחייה לאו לאברים עומדת, וממילא חל איסור אבר מן החי רק בשעת תלישה. אמנם אביי פירש שם המחלוקת להיפוך, עיי' בגמ'. ועוד בהמשך הגמ' יש אמוראים שסוברים אליבא דרבי יוחנן שבהמה בחייה לאברים עומדת. אמנם הלכה כרבא שהוא בתרא, וגם הלכה כרבא כלפי אביי. וכן פסק הרמב"ם (רמב"ם ה' מאכלות אסורות ה ה).
^ב לקרובי המקדש, כגון, איסור אשת-אח לאחיו.
^ג משמעות הקדוש מראי"ש (תוס' ישנים יבמות יג:).
^ד לשיטתו, בתו הקטנה מבת ג' שנים (שלא שייך בה איסורי ביאה), שקידשה לאחיו, כשנעשית בת ג' שנים ויום אחד, בבת אחת נאסרה על אביה משום **איסור בתו** וגם משום **איסור אשת אחיו (שם)**.
^ה { לכאורה כן הדין בכל יום טוב לגבי מלקות }.
^ו רש"י בחולין (חולין קא: ד"ה שלח) הביא יש מי שאומר ששבת חשיב כקודמת דקביעא וקיימא, וכן משמע מדברי אביי בגמ' שם, ורבא חולק דהוי בבת אחת.
^ז כשאמר שמתכוין לשם עבודה זרה בגמר הזביחה (בבלי חולין מ: עיי'ש).
^ח { בכלאים חייב משום זורע, שבהדי דחורש מחפה הזרעים והיינו זורע (רש"י מכות כא: ד"ה וכלאים), ומפורש כן בגמ' שם החופה בכלאים לוקה. וכן בשמיטה בחרישה כשחורש לכסות הזרע, חייב משום זורע בשביעית (רש"י פסחים מו. ד"ה ובשביעית) }

דוגמאות של איסור חל על איסור כשהאיסור השני חמור, כולל, או מוסיף על איסור הראשון

איסור הראשון	דין איסור הראשון בניגוד לאיסור השני	הגורם לאיסור השני	איסור השני	תוספת באיסור השני יותר מבאיסור הראשון
בשר נבלה או טרפה ¹	איסור רק באכילה	בישל הבשר בחלב	איסור בשר בחלב	חמור ²
	רק עונש מלקות			חמור ³
	רק עונש מיתה ביד"ש	תחילת יום הכפורים	אכילה ביום הכפורים	כולל ⁴
	פת טבל	תחילת פסח	חמץ בפסח	חמור ⁵
חלב של בהמה או גיד הנשה	איסור אכילה רק בחלק מהבהמה	הבהמה נטרפה או נתנבלה	איסור טריפה או איסור נבלה	חמור, או מוסיף ⁶
	איסור אכילה רק בחלק הבהמה	הבהמה נתקדשה למזבח או	איסור הקדש או שור הנסקל	כולל ⁷

בש"ד (יו"ד פז יח) משמע דאין איסור בישול בבשר בחלב שכבר נאסר, וכ"כ הפלתי **(פז ב)** לדייק מהש"ד, אלא שהקשה על זה. והאליהו רבה **(תרעג ב)** כתב ששייך איסור בישול, ולפי זה אפשר דבישול הוי איסור חמור או מוסיף. אמנם בפרי מגדים **(או"ח תרעג א"א א, יו"ד קה ב)** חולק עליו, וסבר כמשמעות הש"ד, שאחרי שכבר נעשה בשר בחלב על ידי בישול, שוב אין איסור בבישולו, שאין בישול אחר בישול. {וכדבריו מפורש ברבינו גרשום **(חולין קח: ד"ה לעולם)** שכשחזר ובישול לא לקי}. וכ"כ השואל ומשיב **(תליתאה ב' קפ)**, ודחה דחיית הפלתי בזה, וכן במקור מים חיים **(יו"ד פז א [להגרי"מ פאדווא מקרלין])** הוכיח שאין בישול אחר בישול בבשר בחלב. ולפי זה לא נוסף איסור בישול אחרי שכבר נעשה בשר בחלב, ואין איסור בישול לא חומר ולא מוסיף.

למאן דאמר בברייתא (בבלי חולין קיד.) דאיסור חל על איסור, חל אפילו על פיגול ונותר, הגם שאין בשר בחלב חמור מהם. ולמאן דאמר שאין איסור חמור חל על איסור קל, **אין איסור בשר בחלב חל על האיסור שהיה על הבשר קודם (רבי אמי ורבי אסי בבלי חולין קיג: לפי הגמרא שם, רמב"ם הל' מאכלות אסורות ט ו).**

ואף שהאיסור בשר בחלב מוסיף איסור הנאה לבשר (שמחמת איסור נבילה מותר בהנאה), מכל מקום **האיסור הנאה בבשר בחלב הוא רק סניף מהאיסור אכילה**, ולכן כיון שאין בו איסור אכילה, אף איסור הנאה אין בו **(רמב"ם פיה"מ כריתות ג ד, שו"ת הרדב"ז אלף תרח)**. או כיון דאיסור הנאה בבשר בחלב אין לוקין עליו **(רמב"ם הל' מאכלות אסורות ט א, עיי"ש לח"מ ב, ועיי"ש פרי חדש או"ח תמג א)**, לא חשוב ליהוי מוסיף על איסור אכילת בשר בחלב שלוקין עליו **(לחם משנה מאכלות אסורות ט ו)**. ותוס' **(חולין קא. ד"ה איסור)** כתבו שאיסור הנאה לא הוי אלא איסור חמור בעלמא, ולא כולל או מוסיף.

אבל אסור לבשל בשר כזה בחלב **(משמעות חולין קיג: -קיד, רמב"ם הל' מאכלות אסורות ט ו)**. וי"א שמשמע מתוס' **(חולין קא. ד"ה איסור)** שבדבר שכבר אסור באכילה מצד האיסור הראשון, ולא יחול האיסור אכילת בשר בחלב שהוא האיסור השני משום אין איסור חל על איסור, מכל מקום אפשר שיחול בו **האיסור הנאה** של בשר בחלב **(דגול מרובה יו"ד פז ג, ר' שלמה איגר ספר העיקרים ערך אין איסור חל על איסור; אשכול ד, שו"ת חתם סופר יו"ד צב)**. גם ממה שנוסף איסור מלאכה, משמע מרש"י **(חולין קא: ד"ה שבת)** שנקרא איסור כולל.

תבואה שלא הופרש ממנו תרומות או מעשרות. רש"י **(חולין לא. ד"ה)** כתב, כרת חמור ממיתה בידי שמים, שימיו נכרתים והולך ערירי, ובכריתות **(כריתות כג: ד"ה איסור מיתה)** כתב שבכרת בשוגג יש קרבן. וברמב"ם **(פיה"מ סנהדרין ט ו)** כתב שכרת חמור, שהמחוייב כרת נשאר העונש עליו אחר המות. ועיי' טעם המלך **(על שער המלך הל' איסורי ביאה יז ח)** שאין לומר שכרת הוי איסור מוסיף מיתה בידי שמים. {אמנם עיי' ברבינו יונה **(שערי תשובה ג קז)** שיש צד שמיתה בידי שמים יותר חמור מכרת}.

לרש"י חולין (קא. ד"ה ואיסור) איסור הנאה הוי איסור מוסיף, וכן משמע לשון הגמ' **(כריתות יד.)**, וכן משמע מהרמב"ם **(רמב"ם הל' מאכלות אסורות יד יט)**. אמנם תוס' **(חולין שם ד"ה איסור)** חולק על רש"י וס"ל דהוי חמור, ומפרש שלשון הגמ' דכריתות לאו דוקא.

רב יהודה בשם רב אליבא דרבי מאיר (חולין קא.), רמב"ם **(הל' מאכלות אסורות ח ו)**, רמב"ם **(שם ז ב)**, אף שבלשון הרמב"ם והמגיד משנה שם משמע שמדובר ב'איסור מוסיף', מכל מקום כוונתם באמת ל'איסור כולל' עיי' שו"ת מהרש"ל כת, עמודי שלמה על הסמ"ג לא תעשה קלח, ראש יוסף חולין קג, פרי מגדים יו"ד סד משבצות זהב א, ועיי' בלחם משנה שם).

וי"א שאיסור נבלה או טריפה חל על חלב מגזירת הכתוב **(משמעות הבבלי זבחים ע, חולין לו, קג)**. מגיד משנה הל' מאכלות אסורות **(ז ב)**, {נמצא שאפילו למאן דאמר שבאיסור כולל, אין האיסור השני חל, מודה באיסורי נבילה וטריפה שחלים על איסור חלב}. רב יהודה בשם רב אליבא דרבי מאיר **(חולין קא.)** לפי רש"י **(כריתות יד. ד"ה איסור הנייה, משמעות חולין קא. ד"ה ואיסור)**.

ועיי' בתוס' **(חולין קא. ד"ה איסור כולל)** שהוכיחו שתוספת איסור הנאה נחשב כאיסור חמור (ולא כאיסור מוסיף). טעם להרמב"ם **(הל' מאכלות אסורות ח ו)** שהביא רק דין גיד הנשה של הקדש, ולא דין גיד הנשה של שור הנסקל, עיי' בקרן אורה **(יבמות לג.)**.

חמור, או מוסיף ⁶	נאסר בהנאה		נעשית שור הנסקל	איסור רק באכילה	
מוסיף ⁷	נאסר להעלותו על המזבח	איסור נותר	החלב נעשה נותר	איסור רק לאדם ⁸	חלב של קרבן
חמור או מוסיף ⁹	נאסר באכילה לנכרי וממילא נאסר לישראל לפני מתן תורה ¹⁰	איסור אבר מן החי לנכרי ¹¹	נתלש ממנה אבר מן החי	איסור אכילה רק לישראל	בהמה טמאה (כגון חזיר)
חמור ¹⁰	איסור שנאסר לבני יעקב קודם מתן תורה	איסור גיד הנשה	נוצר גיד הנשה בעובר	איסור אכילה רק מזמן מתן תורה	עובר במעי בהמה טמאה ¹²
חמור ¹¹ או מוסיף ¹²	חייב מיתת בית דין	איסור אשת איש	נתקדשה לאיש	רק עונש כרת	נדה פנויה
מוסיף ¹³	נאסרה לשאר אנשים			אסורה רק לחתנה	חמותו פנויה
מוסיף ¹⁴	נאסרה לשאר אנשים וגם חייב מיתת בית דין ¹⁵			אסורה רק לאחיה ורק בכרת	אחותו פנויה
מוסיף ¹⁶	נאסרה לבעלה ¹⁷	איסור נדה	פירסה נדה	אסורה רק לאנשים שאינם בעלה	אשת איש
מוסיף ¹⁷	נאסרה לכהן הדיוט	איסור גרושה לכהן	נעשית גרושה	אסורה רק לכהן גדול	אלמנה
מוסיף ¹⁸	נאסרה לשאר אחי בעלה	איסור אשת אח	נתקדשה לאחד מאחי בעל אחותה	אסורה רק לבעל אחותה	אחות אשתו פנויה
מוסיף ¹⁹	נאסרה לשאר אחי הסבא	איסור אשת אביו	נתקדשה לאבי-הסבא ²⁰	אסורה רק לסבא	בת בתו
כולל ²⁰	שאר אחיותיה נאסרו לו	איסור אחות אשתו	קידש אחותה	אסורה רק היא	אשת אחיו

איסורי עריות

⁶ כנ"ל מחלוקת רש"י ותוס' (חולין קא.) אי איסור הנאה הוא מוסיף או חמור. {ולחרימב"ם הנ"ל, גם בשור הנסקל לא הוא איסור ההנאה מוסיף, דומה לבשר בחלב, או מטעם הרמב"ם שהיו טפל לאכילה, שגם בשור הנסקל נלמד מאיסור מאכילה, או מטעם הלחם משנה שעל הנאה אין לוקין, אין ראוי שיקרא מוסיף על איסור שלוקין עליו}.

⁸ כשהוקדש נוסף בו איסור הנאה, ובגמ' (בבלי כריתות יד.) איתא דהוי איסור מוסיף, ופירש"י שנוסף איסורא אחפצא. וכן יש איסור אכילת הקדש, וכשיטמא יש איסור אכילת קדשים בטומאת הגוף, ובנהנה בשוגג יש קרבן מעילה וחומש. וממילא נאסר גם לישראל לפני מתן תורה.

⁹ מה שנאסר לישראל לפני מתן תורה, הוא רק איסור חמור, כמו בגיד הנשה לרבי יהודה שסבר (חולין ק:) שאסור לישראל לפני מתן תורה, ופירש"י (ד"ה ומשנ) דהוי איסור חמור.

¹⁰ חמור (רש"י חולין קב. ד"ה כי איצטריך), {אין הכרח שרש"י סבר שלא הוא מוסיף, שרש"י כתב כן אליבא דרבי יהודה בגיד הנשה שאסור לבני נח, ופירושו שאסר לישראל לפני מתן תורה, ופירש"י (חולין ק: ד"ה ומשנ) דהוי איסור חמור, אמנם כאן נוסף גם בהחפצא איסור לשאר אנשים, ונתגדל האיסור, ואם כן הוא איסור מוסיף}, או מוסיף (תוס' חולין קב. ד"ה ורבי) שאיתוסף בהאבר איסור אבר מן החי לבני נח, {ויש ראשונים שכתבו דמה שנאסר לגויים לא חשוב ליהוי נקרא מוסיף לישראל}. {להלכה פוסקים באיסור מוסיף שהאיסור השני חל, אבל באיסור חמור פוסקים שאין האיסור השני חל. אמנם גם לתוספות דהוי איסור מוסיף, באבר מן החי מן המטאה הלכה כחכמים (חולין קא:) שאינו חל, דאמעוט מקרא (דברים יב כג) שכשברו אסור, אין אתה מצווה על אבריו (חולין קב.). ולרש"י הא דרבנן הוצרכו קרא למעטו, היינו כדי שלא נרבהו מהלימוד של רבי אלעזר לחייבו, עיי"ש}.

¹¹ וכן עובר במעי בהמה של הקדש (רבי יהודה משנה חולין ז ו לפי ברייתא בבלי חולין ק:; פסחים כב.).

¹² רש"י (חולין קא: ד"ה שבת היא) כתב ששבת שעונש מיתה בידי אדם, הוא איסור מוסיף לגבי יום הכיפורים, שאינו אלא כרת בידי שמים. אמנם בראש יוסף שם כתב שתוס' חולקים על זה, וסוברים דהוי רק איסור חמור {מסתבר כוונתו לתוס' (חולין קא. ד"ה איסור) הסוברים שאיסור הנאה לא הוא איסור מוסיף אלא איסור חמור, כיון שלא נוסף איסור לשאר אנשים שהיו מותרים בו, והוא הדין חומרת העונש}.

¹³ אף שהיא אסורה לאבי-הסבא משום איסור שניות מדברי סופרים (בריייתא בבלי יבמות כא:), מכל מקום קידושין תופסין בה מדאורייתא.

אפילו איסור חמור אינו חל על איסור קל: כהן טמא שאכל תרומה טהורה, חייב מיתה, שנאמר בחטא אכילת תרומה טהורה: **וְיָמְתוּ בוֹ, כִּי יִחַלְלֶהוּ** [משום שחללו את התרומה הטהורה]. אבל אם אכל תרומה טמאה, אינו חייב מיתה, משום שהתרומה כבר 'נתחללה' [אסורה] ועומדת. אם התרומה נטמאה תחילה, וחל עליה איסור אכילה שהוא רק איסור עשה, ואחר כך נטמא הכהן, אין איסור אכילת תרומה בטומאתו (שהוא בלא תעשה, וחייב מיתה בידי שמים, ובזה הוא יותר חמור) חל על איסור אכילת תרומה טמאה.

ומכאן לומדים לשאר האיסורים.

לפי השיטה שאיסור חל על איסור, דרשה זו נאמרה דוקא בתרומה, ולא בשאר האיסורים.

רבי שמעון בנזיר ששתה יין ביום הכפורים, מחייב מלקות רק מאיסור נזירות, ופטר מאיסור כרת של יום הכפורים, שנאמר: **מִיַּיִן וְשִׁכָּר יִזְיֶר** [שהנזיר תמיד חייב על שתיית יין רק משום איסור נזירות], משום שאיסור אכילה ביום הכפורים (אף שהוא כולל שאר מאכלים, וגם הוא בכרת, שהוא חמור), לא חל על איסור נזיר בשתיית יין (שהוא רק בלאו, וישנו בשאלה, {ולאו שאינו שוה בכל}). ומכאן לומדים לשאר האיסורים.

בקדשים איסור קל חל אפילו על איסור חמור: שנאמר: **כָּל חֶלֶב לַה'**, שאיסור מעילה (שאינו איסור חמור אלא הוא במיתה בידי שמים לרבי, ואיסור מלקות לחכמים) חל אפילו על מה שכבר אסור מחמת איסור חלב (שחמור יותר שהוא בעונש כרת).

איסורי נבלה או טריפה חלים על איסור חלב: שנאמר: **וְחֶלֶב נְבֵלָה וְחֶלֶב טְרֵפָה וְגו'** לא תאכלהו.

א מלשון הרמב"ם (הלי' תרומות ז א) 'וטמא שאכל תרומה טמאה וכו' אינו לוקה, שהרי אינה קדש' משמע שאפילו אם נטמא קודם שהתרומה נטמאה, אינו חייב מיתה.

נמצא לפי הרמב"ם, אין דין זה משום 'אין איסור חל על איסור', אלא משום שתרומה טמאה אינה נקראת קדש (פרי מגדים יו"ד פתיחה להלי' שחיטה שרש ב ד"ה שוב, ראש יוסף חולין קא).

ועי' בדרך אמונה (הלי' תרומות ז א אות יג) שרוב הפוסקים חולקים על הרמב"ם. ומהערוך השלחן העתיד (הלי' תרומות עג ה) משמע שפסק כהרמב"ם.

ב בגמ' (חולין קא.) בטמא שאכל בשר קודש שהבשר נטמא לפניו, הגם שטמא שאכל קודש הוא בכרת, יש לומר שאינו חמור מאכילת קודש טמא, שאינו אלא בלא תעשה, שבאדם שנטמא יש קולא שיש לו טהרה במקוה, מה שאין כן קודש שנטמא. וגם כאן בתרומה יש לומר כן שאדם טמא אע"פ שהוא במיתה, אינו חמור מתרומה טמאה שאינו אלא בעשה, שאדם יש לו טהרה. ולפי זה אי אפשר ללמוד מתרומה שאין איסור חל על איסור, אלא באיסורים שווים.

{לכאורה הוי גם איסור כולל, שהאדם כשנטמא כולל שאר תרומות הטהורות, ויש לומר מגו דחייל אטהורות חייל נמי על הטמאות. עיין (חולין קא.) שמפורש כן לגבי קודש. ותוס' שכתבו שנלמד מתרומה, היינו לרבי יוסי הגלילי שם, שסבר שגם איסור כולל לא חל איסור על איסור, רק בכולל וחמור.}

ג שמואל בשם רבי אלעזר (חולין קיג: לפי תוס' חולין קא. ד"ה בנטמא, סנהדרין פג: ד"ה פרט).

ועי' תוס' ישנים (יבמות יג:) שמשמע שכלל זה נלמד מן הסברא.

ד כ"כ רש"י (יבמות ה. ד"ה ת"ל ראשו). אמנם בגמ' (נזיר נח:). משמע דהוי שוה בכל, והמהרש"ל ביבמות כתב דהנכון מה שכתב רש"י שנזיר הוי לאו שאינו שוה בכל.

ה סתמא דגמ' בכריתות (כריתות כג:). אמר רבי הזיד במעילה במיתה, אמנם בשאר מקומות (פסחים לג., סנהדרין פג., פד.) פליגי חכמים עליה וסוברים שהוא באזהרה.

ו בגמ' (כריתות כג:) מחלוקת תנאים אם מודה רבי שמעון שבקדשים חייל איסור קל על איסור חמור או לא.

¹ לשון הבבלי (יבמות לב.).

² רב אשי (בבלי יבמות לב.).

³ רבא (בבלי שבועות כז:), רמב"ם (הלי' שבועות ו יז), טור ושו"ע (יו"ד רלח כא).

⁴ פרי מגדים (יו"ד קב משבצות זהב ז ד"ה נסתפקתי).

⁵ בבלי (יומא פג.).

⁶ סתימת הבבלי (יבמות לב: לג:) אליבא דרבי יוסי.

¹ רבי מאיר (משנה כריתות ג ד לפי הבבלי יבמות לד., סתם משנה יבמות ג י לפי הבבלי שם), רבי יוסי הגלילי (רבא חולין קא:), רבי יוסי (מסקנת בבלי יבמות לג.), רבי שמעון (רבי חייא יבמות לג., בר כפרא חולק אבל יש תיובתא על שיטתן שם לג:).

² רמב"ם (הלי' איסורי ביאה יז ח-ט, הלי' מאכלות אסורות ה ה, יד יח, והלי' ביאת המקדש ט יא לפי הכסף משנה שם, הלי' שגגות), ים של שלמה (יבמות ג טז), ערוך השלחן (אה"ע ו ה), ערוך השלחן העתיד (הלי' שגגות ריא א, יא-יג).

³ רש"י (יבמות לב: ד"ה איסור מוסיף, שבועות כד: ד"ה מיד).

⁴ סתם משנה (כריתות ג ד לפי הגמרא יד., יבמות ג י לפי הבבלי לד.).

רמב"ם (הלי איסורי ביאה יז ח-ט, הלי מאכלות אסורות יד יח-יט, הלי תרומות י כה, והלי ביאת המקדש ט יא כפירוש הכסף משנה, הלי שגגות ד א), ים של שלמה (יבמות ג טז), ערוך השלחן (אה"ע ו ה), ערוך השלחן העתיד (הלי שגגות ריא א, יא, יד-טו).

משמעות רבי שמעון (ברייתא בבלי יבמות לב, תוספתא יבמות ה ה לפי הבבלי שם).

רש"י (יבמות לב: ד"ה איסור מוסיף, שבועות כד: ד"ה מיד).
 סתם משנה (משנה כריתות ג ד לפי הגמרא יד.), סתם משנה (יבמות ג י לפי הבבלי שם).

למסקנת הבבלי (יבמות לג:) רבי יוסי, אליבא דרבי חייא ובר קפרא, סובר שאיסור כולל חל (מהרש"א יבמות לב:, וכן משמע ברש"י כריתות יד: ד"ה מודה). אמנם מרבי אבהו ורבי יוחנן (יבמות לב: יוכי תימא מגו דאיתסר בכולהו אחוותא האי איסור כולל הוא) מוכח שסוברים שלרבי יוסי איסור כולל אינו חל.

ועי' בתוסי' (יבמות לב: ד"ה איסור) וריטב"א (שם). ובכריתות (יד:): סתמא דגמ' מבואר מודה ר' יוסי באיסור מוסיף, ושם באיסור כולל סבר דלא חל. וכן מפורש בתוסי' (חולין קא. ד"ה איסור) שלרבי יוסי איסור כולל אינו חל, אבל מוסיף חל.

משמעות (ברייתא בבלי יבמות לב, תוספתא יבמות ה ה לפי הבבלי שם, מסקנת הבבלי יבמות לג:, רבי שמעון בברייתא בבלי קידושין עז:, כריתות כג, שבועות כד, פסחים לו, נזיר ד. לפי הבבלי שבועות כד.).
 ועי' (תוסי' קידושין עז: ד"ה פרט, יבמות לג. ד"ה בר קפרא).
 וכן מסקנת הבבלי (יבמות לג:).

חכמים (בבלי קידושין עז:), רבי יהודה (משנה חולין ז ו לפי חולין צ, ק:), רבי (כריתות כג:).

רב ששת (בבלי קידושין עז:).

רבי מאיר (סתם משנה כריתות ג ד לפי הבבלי כריתות יד.), רבי יוסי הגלילי (משמעות חולין קא.), רבי יוסי (ברייתא בבלי יבמות לב, כריתות יד:), רבי שמעון (ברייתא בבלי קידושין עז:, כריתות כג, שבועות כד, פסחים לו, נזיר ד, משמעות ברייתא בבלי יבמות לב, תוספתא יבמות ה ה לפי הבבלי שם), חכמים (רב ששת קידושין עז:), רבי יהודה (ברייתא חולין ק:, זבחים סט: לגבי טומאת נבלת עוף טמא), רבי (כריתות כג:).

רמב"ם (הלי איסורי ביאה יז ח-י, הלי מאכלות אסורות ד ב, הלי שגגות ד א), ים של שלמה (יבמות ג טז), ערוך השלחן (אה"ע ו ה).
 ועי' בערוגת הבושם (ביאור רחב על כללי איסור חל על איסור פרקים א-ה) שמוכיח שאין תנא שחולק.
 {וצ"ע על לשון רש"י (מעילה טז. ד"ה ולוי) שלוי 'קסבר איסור חל על איסורי'.

משנה (הוריות ג ד).

ספרא (צו פרשתא י), רבי יהודה (ברייתא חולין ק: זבחים סט: לגבי טומאת נבלת עוף טמא), רב (מעילה טו:), רמב"ם (הלי מאכלות אסורות ד ב, עי"ש במגיד משנה וערוך השלחן יו"ד כט ג).

משמעות בבלי (קידושין עז: יא: פאכא נמי).

ברייתא (בבלי קידושין עז:), רמב"ם (הלי איסורי ביאה יז ח).

תוסי' רי"ד (קידושין נ:).

משנה (קידושין ב ז).

רבא (בבלי קידושין נ:).

תוסי' רי"ד (קידושין נ:).

רבא אליבא דרבי יוחנן (חולין קג), רמב"ם (הלי מאכלות אסורות ה ה).

משנה (יבמות ג י, כריתות ג ה), רמב"ם (הלי איסורי ביאה ב א, הלי שגגות ד ב).

רמב"ם (הלי איסורי ביאה ב ו).

ועי' בהשגות הראב"ד (שם) ומגיד משנה (שם).

משמעות הרמב"ם (הלי איסורי ביאה ב ו).

משנה (כריתות ג ה).

רבא (חולין קא:), רמב"ם (הלי שגגות ד א), טעם המלך (על השער המלך הלי איסורי ביאה יז ח).

בבלי (יבמות לג:).

בבלי (חולין מ:), רמב"ם (הלי שגגות ד א, ו ד).

משנה (מכות ג ט), רמב"ם (פיה"מ שם).

בבלי (פסחים כד, חגיגה י: יבמות ד, נזיר מ, סוטה מד, ב"מ ס: סא, קיא, קיג, ב"ב קיב, חולין לז:).

יבמות (בבלי יבמות צז:).

ובח"ל אפשר שאין בשר בחלב חמור, דחלב יש בו איסור כרת, משא"כ בבשר בחלב, אלא דחלב יש בו קולא שהותרה מכללה שאין איסור חלב בחיה, כדאיתא (חולין קג), ולכן אין להחשיב כרת לחומרא כדאמרין בגמ' (חולין קא) שכשיש קולא אחרת באיסור, לא חשוב כרת לחומרא, ולכן בשר בחלב שאסור בהנאה הוא חומרא. אמנם פגול, נותר, או קדשים שנטמאו, שממילא משהוקדשו נאסרו בהנאה, ואם כן אין בשר בחלב חמור, אדרבה פיגול ונותר הם בעונש כרת וחטאת, מה שאין כן בשר בחלב. אמנם בברייתא (חולין קיד) שסבר איסור חל על איסור, מחייב משום בשר בחלב גם בפיגול נותר וטמא. {ולכאורה סבר האי תנא שכל איסור חל על איסור, אפילו קל על חמור}.

{לכאורה}.

רב ששת (בבלי קידושין עז:).

4	כריתות (יד).
5	טעם המלך (על השער המלך הלי איסורי ביאה יז ח).
7	כריתות (יד). [נותר מגו דאיתוסף איסורא לגבי גבוה {מלשון 'איתוסף' אין מוכח דהכוונה למוסיף, אבל כן פירשוה} רש"י (שם ד"ה נותר, יבמות לד. ד"ה אם, שבועות כד : ד"ה מיד), רמב"ם (הלי מאכלות אסורות יד יח-יט).
9	בבלי (סנהדרין נו :).
10	סתם משנה (חולין ז א) אליבא דרבי יהודה (משנה חולין ז ו) לפי הבבלי (חולין צ.).
11	טעם המלך (על שער המלך הלי איסורי ביאה יז ח), משמעות רש"י (חולין קא : ד"ה שבת היא).
12	רש"י (חולין קא : ד"ה שבת היא) {שבת לגבי יום הכיפורים איסור מוסיף היא, שעל יוה"כ זדונו כרת בא שבת איתוסף בה מיתת ב"ד}.
13	רבי יוסי (ברייתא כריתות יד : לפי רבי אבהו ורבין בשם רבי יוחנן).
14	שו"ת מהרש"ל (כח), טעם המלך (על השער המלך הלי איסורי ביאה יז ח).
15	משנה (יבמות ג י, כריתות ג ה) לפי הבבלי (יבמות לד., עיי"ש ברש"י ד"ה ומאן), רמב"ם (הלי שגגות ד ב).
16	משנה (יבמות ג י, כריתות ג ה) לפי הבבלי (יבמות לד., עיי"ש ברש"י ד"ה ומאן), רמב"ם (הלי שגגות ד ב).
17	בבלי (קידושין עז :), רמב"ם (הלי איסורי ביאה יז ט-י).
18	רבי אבהו (בבלי יבמות לב :).
19	בבלי (כריתות יד :).
20	משנה (יבמות ג י) לפי הבבלי (יבמות לד.) אליבא דרבי מאיר, בבלי (יבמות לב :).
1	ויקרא (כב ט).
2	רש"י (חולין קיג : ד"ה פרט), תוס' (שבועות כג : ד"ה דמוקי).
3	רש"י (חולין קיג : ד"ה פרט).
4	שמואל בשם רבי אלעזר (חולין קיג :).
5	תוס' (חולין קא. ד"ה בנטמא, סנהדרין פג : ד"ה פרט).
6	במדבר (ו ג).
7	בבלי (יבמות ה.).
8	בבלי (נזיר ד.) אליבא דרבי שמעון לפי פירוש ר"ת, הובא בפירוש הרא"ש שם. והרא"ש עצמו סבר כתוס', שגם רבי שמעון יליף מתרומה (בשיטה מקובצת שם מוגה).
9	ויקרא (ג טז).
10	ברייתא (כריתות כג :).
11	ויקרא (ז כד).
12	סתימת הבבלי (זבחים ע., חולין לז., קג.).